

Ink. till Socialdep.
1996-05-23

1

Kommunalt bostadsbidrag för elsanering - utvärdering av effekter

Bengt Järvholm^{a,b}, Birgitta Herloff^b

a/ Yrkes- och miljömedicinska kliniken, Norrlands
Universitetssjukhus, Umeå

b/Yrkesmedicinska kliniken, Sahlgrenska Sjukhuset, Göteborg

1996

Sammanfattning och slutsatser

Studien syftar till att utvärdera om bostadsanpassningsbidrag (BAB) för elsanering har några positiva effekter på symptom och funktionsförmåga hos de som erhåller bidrag. Boverket har parallellt utrett hur BAB för elsanering utbetalats från kommunerna (Boverket, 1996). Totalt hade 61 personer erhållit bidrag 1993-95 och av dessa intervjuades 19 personer. Samtidigt har 17 personer som fått avslag på sin ansökan om BAB intervjuats. En utvärdering något/några år efter att bidragit erhållits har en osäkerhet eftersom mätning av förändringar i hälsotillstånd och funktionsförmåga helt bygger på personernas minnesbilder av förhållandena några år tillbaka i tiden. En utvärdering av BAB försvåras dessutom av att de flesta som fått BAB och de flesta som ej fått bidrag vidtagit åtgärder på egen bekostnad.

Undersökningen visar att de flesta personer som genomfört åtgärder med BAB upplever att åtgärderna haft positiv effekt för deras möjligheter att vistas i bostaden. Många personer har även efter åtgärd en påtagligt nedsatt arbetsförmåga och social funktionsförmåga.

Fjorton av de nitton personer som erhöll BAB angav att deras besvär minskat kraftigt vid vistelse i bostaden efter åtgärderna. Det har dock inte gått att visa något samband mellan typ av åtgärd och förändring av symptom.

Bakgrund

För personer som behöver anpassning av sin bostad av medicinska skäl finns möjlighet till bostadsanpassningsbidrag (BAB) för funktionshindrade från kommunen. Syftet med BAB är att lindra effekterna av handikapp eller funktionsnedsättningar. Den enda lagfästa regeln är att åtgärderna ska vara "nödvändiga för att bostaden skall vara ändamålsenlig som bostad för den funktionshindrade" (Boverket, 1996). BAB kan utgå till fasta installationer i bostaden.

Mellan 1 januari 1993 och september 1995 hade 214 personer ansökt om bidrag för att minska de elektriska och magnetiska fälten i bostaden. Av dessa erhöll 61 personer (29 procent) bidrag.

Regeringen har givit Boverket och Socialstyrelsen i uppdrag att utreda hur bostadsanpassningsbidraget har beviljats i olika kommuner och om de åtgärder som vidtagits haft några positiva effekter. En beskrivning om hur och till vilka åtgärder bidrag beviljats har genomförts av Boverket genom en enkät till handläggare i olika kommuner (Boverket, 1996). Den vanligaste åtgärden var att bidrag beviljades för avskärmning av kablar och ledningar.

Socialstyrelsen gav professor Bengt Järvholm uppdrag att utreda om elsaneringsåtgärderna haft någon effekt på besvär eller funktionsförmåga. Betydelsen av åtgärderna skulle utvärderas mot vad som hänt om inga bidrag beviljats.

Utvärderingen har genomförts som en intervju av de som fått bidrag och en grupp som inte erhållit bidrag. Dels redovisas förändringen i symptom och funktionsförmåga för de som fått bidrag, dels jämförs gruppen som fått bidrag med gruppen som inte fått bidrag.

Redan före det att undersökningen genomfördes konstaterades att det skulle finnas betydande svårigheter att dra säkra slutsatser. Det beror på att man gör utvärderingen i efterhand och att det är svårt att hitta en bra jämförelsegrupp. Det var också osäkert om hur många personer som var möjliga att intervjua. En klinisk undersökning av varje person ansågs inte tillföra ytterligare information eftersom tidigare medicinska undersökningar inte kunnat påvisa några speciella kliniska fynd hos dessa personer. Det finns således idag inget medicinskt test som kan avgöra om en person är elkänslig eller inte.

Undersökningsmetoder

Syftet var att undersöka cirka tjugo personer som erhållit bidrag och lika många personer som fått avslag på sin ansökan.

Vid urvalet fanns kunskap om vilka kommuner som betalat ut bidrag, när bidraget utbetalats och bidragets storlek men inga informationer om åtgärderna varit framgångsrika.

En referensgrupp med representanter för Socialstyrelsen och Föreningen för el- och bildskärmskadade har följt utvärderingen.

Personer som erhållit BAB för elsanering

Följande kriterier användes vid urvalet

- alla kommuner i landet som beviljat bidrag mer än en gång under perioden 1993-1995 ingår i urvalet (åtta stycken förutom Linköpings kommun, se nedan).
- därutöver utvaldes ytterligare åtta kommuner som beviljat bidrag en gång under 1993-95 (åtta kommuner).
- från kommuner där bidrag lämnats mer än en gång utvaldes personer från olika år för att få en spridning över tiden.
- totalt skulle 20-25 personer intervjuas.

En kommun, Linköping, hade genomfört ett försöksprojekt och därifrån utvaldes ingen person eftersom kriterier för att bevilja bidrag bedömdes kunna vara annorlunda där. Kommunernas handläggare av BAB lämnade uppgift till Socialstyrelsen om de personer som valts enligt ovan nämnda kriterier.

Primärt utvaldes 23 personer från 16 kommuner, tabell 1. En hade avlidit. I Boverkets utredning hade uppgifter om typ åtgärd inhämtats från kommunerna för 21 av de 23 personerna. Från en kommun där två fått bidrag hade kommunens handläggare inte svarat vid Boverkets undersökning.

Personer som sökt bidrag men fått avslag

Dessa personer utvaldes från kommuner där ingen fått bidrag.

Personerna skulle ha sökt bidrag mellan 1993 och 1995. Deras namn erhöles via kommunernas handläggare av BAB som ombads välja 2-3 personer som sökt men inte beviljats bidrag. Vid urvalet fanns inga uppgifter om personens tidigare eller nuvarande hälsotillstånd eller orsaken till avslag.

Totalt skulle lika många personer utvalts i båda grupperna, dvs 23 personer. Eftersom en person som fått BAB hade avlidit och två personer som fått BAB fanns i en kommun som inte svarat Boverket, utvaldes 20 kontroller. De kom från 12 kommuner.

Intervju

Intervjun skedde per telefon enligt ett speciellt formulär (bil 1 och 2). Formulären var något olika utformade för de två

urvalsgrupperna. De som inte fått bidrag kunde av naturliga skäl inte få frågor direkt relaterade till bidraget.

I vissa fall hade personen svårt att tala i telefon och i dessa fall skickades formuläret till personen som fick fylla i det och återsända det per post, tabell 1. Bortfallet består av en person i vardera gruppen som ej ville svara och två personer i vardera gruppen som inte gick att nå.

Intervjuerna skedde under perioden februari - mars 1996.

I texten finns de viktigaste resultaten sammanfattande. I bilaga 1 och 2 redovisas svaren mer utförligt.

Tabell 1 Antal som intervjuats och bortfall.

	Erhållet bidrag	Inte erhållet bidrag
Antal utvalda för intervju	23	20
Antal som svarat	19	17
Bortfall	4	3
Svarat vid intervju	11	9
Svarat per post	8(a)	8(b)
Orsak till bortfall		
avliden	1	0
vill inte	1	1
inte gått att nå	2	2

a/ med 5 personer har kompletterande intervju per telefon genomförts

b/ med 4 personer har kompletterande intervju per telefon genomförts

Statistisk testning

Skillnader mellan grupperna, t ex avseende besvär, har testats med Fisher's exakta test. Inga skillnader var statistiskt säkerställda ($p < 0,05$).

Resultat

Nitton personer som fått bidrag och 17 som fått avslag har intervjuats eller besvarat postenkäten, tabell 1. Alla personer som svarat har inte besvarat alla frågor, dessutom har svaren på enstaka frågor från vissa personer varit sådana att de inte enkelt kan hänföras till någon av de slutna svarsalternativen. De har då betraktats som bortfall i tabellerna och finns under rubriken "inte besvarat frågan".

Flertalet av personer som fått bidrag eller avslag var kvinnor och de flesta bodde i småhus, tabell 2. Genomsnittsåldern var

drygt 50 år i båda grupperna. En majoritet var gifta eller sambo och ungefär hälften hade hemmavarande barn.

Tabell 2 Ålder, kön och bostadsförhållanden hos de som intervjuats.

		Erhållit bidrag (n=19)	Inte erhållit bidrag (n=17)
Antal	kvinnor	13	14
	män	6	3
Ålder	medelvärde	53	54
	range	33-71	37-90
Civilstånd	gift/sambo	17	13
	ensamstående	2	4
Hemmaboende barn		9	8
Bostad	småhus	16	13
	flerbostadshus	3	4

Genomförda åtgärder

Av de 19 personer som fått BAB hade 16 (84%) dessutom gjort andra åtgärder för att minska de elektriska och magnetiska fälten i bostaden, bilaga 3. Bland de som fick avslag hade 15 (88%) ändå gjort åtgärder. Ingen hade fått andra bidrag från kommunen för åtgärderna. Då således endast två personer inte gjort några åtgärder utöver BAB är det inte meningsfullt att särskilt analysera den gruppen.

De åtgärder som vidtagits förutom BAB har varierat i omfattning, bilaga 3. Åtgärderna har både varit fasta installationer och andra åtgärder. I några fall har omfattande åtgärder som kostat över 100 000 kronor genomförts och bekostats av den enskilde.

Idéerna till vilka åtgärder som skulle vidtagas vid BAB, hade kommit från den drabbade själv eller maken i 4 fall (21%). Konsult, kommunens tjänstemän eller företagsläkare var inblandad i 12 fall (63%). Föreningen för el- och bildskärmsskadade hade lämnat råd i ett fall och två personer kunde ej uppge varifrån idéerna kommit.

Nio personer som fått BAB anger att en teknisk utvärdering gjorts. Omfattningen och utförandet av utvärderingen har av de intervjuade angetts variera från omfattande mätningar till

"inspektion" av konsult. Åtta av de nio personerna anger att åtgärderna klart minskat de elektriska och magnetiska fälten.

Användning av bostaden

Sex personer som erhållit BAB angav att de använde en annan bostad på grund av sina besvär före åtgärderna (två använde husvagn, två en "stuga" och två växlade mellan olika boendeformer "husvagn och sommarstuga" respektive "båt, stuga och tält"). Efter det att åtgärderna genomförts var det en person som använde annan bostad under helgerna på grund av sina besvär.

Bland de som inte erhållit BAB använde idag fem personer annan bostad helt eller delvis på grund av sina besvär (en använde husvagn, fyra använder "stuga").

Flertalet personer som genomfört åtgärder upplevde att användningen av bostaden underlättats mycket, tabell 3.

Tabell 3 Användningen av bostaden efter åtgärder med bostadsanpassningsbidrag (N=19).

	Antal
Vistelsen i bostaden har	
underlättats mycket	14
underlättats något	2
varit oförändrad	0
blivit försämrad	0
inte besvarat frågan	3

Besvär och hälsotillstånd

Hälsotillståndet idag betecknades som ganska eller mycket gott av 11 personer (58 %) som erhållit BAB, tabell 4. Det var något vanligare att de som inte fått bidrag betecknade sitt tillstånd som ganska eller mycket dåligt. Både de som erhållit BAB och de som fått avslag upplevde att symptomen minskat efter att åtgärderna med BAB genomförts respektive efter avslaget.

De intervjuade angav ofta att de också var känsliga för andra faktorer än elektromagnetiska fält, t ex solljus eller starka lukter. Totalt var det 17 som fått BAB och 14 som fått avslag som angav känslighet också för andra saker.

Tolv personer som erhållit BAB och tio som fått avslag på sin ansökan angav att de tagit bort amalgamfyllningar. Denna fråga fanns inte ursprungligen i intervjuformuläret men ställdes till 23 av de intervjuade.

Tabell 4 Hälso tillstånd och besvär, antal.

	Erhål lit bidrag (n=19)	Inte erhål lit bidrag (n=17)
Aktuellt hälsotillstånd		
mycket eller ganska gott	11	7
varken bra eller dåligt	1	1
ganska eller mycket dåligt	4	9
inte svarat	3	0
Börjat känna av elkänslighet år		
medelvärde	1988	1984
range	1981-1992	1963-1992
Känslig för andra saker	17	14
Påverkan av symptom före/efter åtgärd/avslag (a)		
minskat	16	10
oförändrat	2	3
förvärrats	0	1
inte svarat	1	3
Antal läkarbesök per år		
0-1	6	6
2-5	11	6
6-	2	4
inte svarat	0	1

a/ avser symptom som personen särskilt sätter i samband med sin elkänslighet

Social funktionsförmåga

Av de som genomfört åtgärder med BAB angav 12 att de fått ökade möjligheter att umgås med familjen efter åtgärderna och nio att de fått ökade möjligheter att delta i gemensamma måltider med familjen. Exempel på dessa ökade möjligheter var: "ja, kan obehindrat visats inomhus med familjen nu", "ja, vi slipper umgås i ständigt mörker", ja, de kunde inte se på TV förut och barnen fick läsa läxor med ficklampa", "ja, vi kan leva ett normalt liv, min man har återgått till sitt arbete".

Den sociala funktionsförmågan är dock nedsatt hos många; flertalet uppger t ex att de inte obehindrat kan åka buss eller gå och handla dagligvaror, tabell 5. Hindret utgörs vanligtvis av lysrör. Flera anger dock att efter elsaneringen i hemmet klarar de bättre att "utsätta sig" kortare stunder, t ex i affärer.

Tabell 5 Funktionsförmåga i hemmet, antal.

	Situationen idag		Förbättring (a)	
	Erhållit bidrag (n=19)	Inte erhållit bidrag (n=17)	Erhållit bidrag (n=19)	Inte erhållit bidrag (n=17)
Kan inte delta i gemensamma måltider med familjen (inte svarat)	0 (2)	5 (4)	9	6
Kan använda tvättmaskin och samtidigt vara hemma	11	8	- ^b	-
Kan laga mat på elektrisk spis	11	8	-	-
Kan idag obehindrat eller ganska obehindrat				
se på TV	7	3	13 ^c	5
lyssna på radio	12	7	8	4
använda dammsugare	6	3	11	4
prata i telefon	12	6	11	6
bjuda hem vänner				
med påslagen elutrustning	12	7	11	5
gå bort till vänner	4	4	9	3
inhandla dagligvaror	4	5	9	10
åka buss	5	4	4	3
åka/köra bil	10	7	7	6
gå på teater/bio/konsert	7	4	4	3

a/ jämfört med före BAB respektive före avslag

b/ "-" frågan ej ställd

c/ Frågan omfattade 5 svarsalternativ från "kan inte alls utföra eller delta i" till "helt obehindrat". En förbättring innebär att personen angett att funktionshindret minskat med åtminstone ett steg, se bil 1 och 2, fråga 35a.

Förbättringar av möjligheterna att kunna se på TV, dammsuga och prata i telefon angavs ofta vara en följd av åtgärder, t ex inbyggnad av TV-möbel, installation av centraldammsugare och installation av telefon med luftslang.

Tabell 6 Nuvarande arbetsförhållanden, antal.

	Erhållit bidrag (n=19)	Inte erhållit bidrag (n=17)
Heltidsarbete	3	1
Deltidsarbete	3	4
Arbetslös/omskolning	1	2
Förtidspension/sjukbidrag	9	8
Ålderspension	1	1
Långtidssjukskriven ^a	2	1

a/ sjukskriven på heltid sedan minst sex månader

Arbetsförmåga och sjukskrivning

Sju av de som fått BAB och sju som fått avslag arbetade hel- eller deltid, gick på omskolning eller var arbetslösa, tabell 6. Cirka hälften i båda grupperna hade förtidspension eller sjukbidrag.

Åtgärder hade vidtagits på arbetsplatsen nu eller tidigare för tolv personer (63%) som fått BAB och för 5 personer (29%) bland de som inte fått bidrag.

Personens egen uppfattning om effekterna av åtgärderna

De personer som vidtagit åtgärder, både med och utan BAB, upplevde i stor utsträckning att åtgärderna haft positiv effekt, tabell 7. Framför allt uppgavs att besvären minskat kraftigt vid vistelse i bostaden. Alla utom en som erhållit BAB upplevt en förbättring, dvs även personer som erhållit ett litet bidrag har upplevt en förbättring. Det flesta hade dock även gjort andra åtgärder än de som bekostades av BAB.

Det finns inget entydigt mönster över vilka åtgärder som personerna anser haft störst betydelse för att det är lättare att vistas i bostaden. Svaren varierar från någon enstaka åtgärd, t ex "skärmning av kablar", till att "alla åtgärder var nödvändiga".

Det går heller inte att finna några speciella särdrag eller förhållanden bland de som inte upplevt en kraftig förbättring.

Tabell 7 Personernas egen uppfattning om åtgärdernas effekt bland personer som erhållit BAB (N=19).

	Antal
Åtgärderna har inneburit	
inte någon effekt	0
positiv effekt	18
inte svarat	1
Besvären vid vistelse i bostaden	
har minskat kraftigt	14
har minskat något	3
inte svarat	2
Underlättat mycket	
vistelse i bostaden	14
umgänget med människor	6
fritidsaktiviteter	4
möjligheterna att arbeta	3

Diskussion

Undersökningen visar att de flesta personer som genomfört åtgärder med bostadsanpassningsbidrag upplever att åtgärderna haft positiva effekter för deras möjlighet att vistas i bostaden, tabell 3. Även personer som på egen bekostnad genomfört åtgärder anger liknande positiva effekter.

Undersökningen visar att de är vanligt att de som söker om bostadsanpassningsbidrag själva vidtager olika åtgärder vare sig de erhåller bidrag eller inte.

Det går ej att göra någon utvärdering av de speciella åtgärder, t ex de som bekostats via BAB eftersom över 80 procent gjort ytterligare åtgärder. Eftersom alla utom en uppgav att åtgärderna haft positiva effekter går det ej att avgöra om BAB's storlek har haft betydelse. Vår bedömning är att ytterligare utredning t ex kompletterande frågor och att samtliga 61 som BAB undersöks inte skulle kunna ge säkert svar om vissa åtgärder är bättre än andra.

Många av de som har tagit bort amalgam ur tänderna ser en "kombinationseffekt" av detta och elsaneringen som förklaring till bättre hälsotillstånd.

Många av de personer som intervjuats har en påtagligt nedsatt arbetsförmåga och social funktionsförmåga även efter att åtgärderna genomförts, tabell 6 och 7. Det gäller både bland de som fått bostadsanpassningsbidrag och som fått avslag på sin ansökan. Bland de som fått BAB och de som fått avslag tycks dock den sociala funktionsförmågan i genomsnitt ha ökat under senaste åren, dvs efter BAB eller avslag. Det finns möjligheter för både över- och underskattning av den egna förmågan. Mer säkra slutsatser skulle kräva att det funnits möjlighet att undersöka de drabbade både före och efter de erhållit bidrag och att det funnits möjlighet att få uppgifter från anhöriga och andra närstående. De som fått avslag och intervjuats utgör i någon mån en kontrollgrupp, men kan skilja sig från de som fått bidrag på andra sätt, t ex beträffande andra sjukdomar.

Generellt tycks de som fått avslag på sin ansökan ha något sämre allmäntillstånd än de som fått bidrag, tabell 4. Grupperna är dock små och det går därför inte att draga några säkra slutsatser, skillnaderna skulle kunna bero på slumpen.

Referenser

Boverket. Bostadsanpassningsbidrag för elsanering - Kartläggning av ansökningar och bidrag 1992-95, Boverket, februari 1996.